

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Баб'юк Марія Петрівна

УДК 347.195.22

**ВИЩІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ ЯК УЧАСНИКИ ЦИВІЛЬНИХ
ПРАВОВІДНОСИН**

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі галузових юридичних дисциплін Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
СТЕФАНЧУК Руслан Олексійович,
Вища школа адвокатури
Національної асоціації адвокатів України,
проректор з наукової роботи.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, доцент
ОТРАДНОВА Олеся Олександрівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри цивільного права;

кандидат юридичних наук, доцент
ВАТРАС Володимир Антонович,
Хмельницький університет управління
та права,
професор кафедри цивільного права
та процесу.

Захист відбудеться 27 листопада 2017 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.02 Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Л. Ландау, 27.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Л. Ландау, 27.

Автореферат розісланий 27 жовтня 2017 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

К. В. Коваленко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Соціально-економічні, політичні та правові зміни, які відбулися в Україні з часу проголошення її незалежності, торкнулися, фактично, усіх соціальних інститутів, зокрема освіти. Так, якісно і кількісно підвищився рівень попиту на освітні послуги, зросли потреби в освіті, насамперед вищій, як для кожного громадянина, так і суспільства загалом. Визнання права приватної власності, проголошення рівності усіх суб'єктів права власності спричинило версифікацію форм власності у сфері вищої освіти. Сьогодні в Україні створення вищих навчальних закладів можливе у формі державної, комунальної, приватної установи. Водночас значно розширено договірне оформлення відносин між суб'єктами права на вищу освіту – здобувачами вищої освіти і вищими навчальними закладами. Усе це є свідченням того, що в сучасних умовах реалізація права на освіту неможлива без забезпечення належного механізму правового регулювання цивільних відносин, які виникають щодо надання освітніх послуг, та забезпечення статусу вищого навчального закладу як самостійного і повноправного учасника цивільних правовідносин.

Утім у цивільному законодавстві визначено лише загальні положення про правосуб'єктність вищих навчальних закладів з огляду на їх спеціальний правовий статус. Аналіз робіт, присвячених вивченню юридичного статусу та правового режиму діяльності цих установ, надає можливість помітити таку тенденцію: правове становище вищих навчальних закладів розглядається, переважно, з публічних позицій, передусім адміністративно-правових. При цьому не враховується той факт, що вищі навчальні заклади є юридичними особами, на які повною мірою поширюються положення цивільного законодавства у сфері особистих немайнових, речових, зобов'язальних, інтелектуальних і позадоговірних правовідносин. У зв'язку з тим, що освітня діяльність вищих навчальних закладів має бути забезпечена певною матеріально-технічною базою, вони регулярно вступають у майновий обіг, а тому повинні володіти чітким цивільно-правовим статусом.

Незважаючи на те, що в літературі було зроблено окремі спроби стосовно висвітлення певних аспектів створення вищих навчальних закладів, особливостей їх підприємницької діяльності, розкриття змісту договору про надання освітніх послуг, правове становище вищих навчальних закладів як суб'єктів цивільного права характеризується наявністю багатьох неточностей і протиріч.

Відповідність указаної теми потребам сьогодення також підтверджується такими напрямками модернізації вищої освіти, як: інтеграція вищої освіти України до Європейського простору вищої освіти; інтеграція освіти, науки та інновації; автономія вищих навчальних закладів; співпраця вищих навчальних закладів і бізнесу у сфері вищої освіти та науки.

Таким чином, сукупність наведених обставин, а також відсутність комплексного наукового дослідження з цієї тематики в Україні дає змогу

вказати на актуальність теми дисертації, що потребує подальшого наукового розроблення і вивчення.

Необхідно зазначити, що теоретична основа представленого дисертаційного дослідження ґрунтується на працях, присвячених правовому статусу вищих навчальних закладів як суб'єктів цивільних правовідносин, зокрема В. В. Астахова, З. А. Ахмедової, Є. В. Богданова, В. І. Борисової, В. А. Ватраса, І. В. Венедиктової, І. П. Грешнікова, С. Д. Гринько, О. В. Дзери, А. С. Довгерта, І. В. Жигалкіна, І. В. Жилінкової, Ю. М. Жорнокуя, С. А. Загороднього, І. Р. Калаура, К. А. Карчевського, Т. В. Корольової, В. М. Коссака, К. О. Кочергіної, В. М. Кравчука, Л. В. Красицької, Н. С. Кузнецової, Д. С. Лещенка, В. В. Луця, Р. А. Майданика, Л. Г. Максимця, П. В. Нестеренко, О. О. Отраднової, О. В. Синегубова, І. В. Спасибо-Фатєєвої, Р. О. Стефанчука, Є. О. Суханова, Г. П. Тимченка, Я. М. Шевченко, В. Л. Яроцького й інших учених.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до напрямів науково-дослідної роботи кафедри цивільного та трудового права Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова згідно з Тематичним планом науково-дослідної роботи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за напрямом «Дослідження проблем гуманітарних наук», затвердженим Вченою радою університету (протокол № 5 від 29 січня 2009 р.).

Мета і задачі дослідження. Мета дослідження полягає у розробленні системи теоретичних положень, пропозицій з удосконалення законодавства та практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення рівня ефективності правового регулювання участі вищих навчальних закладів у цивільних правовідносинах, а також визначенні пріоритетних напрямів удосконалення положень вітчизняного законодавства з указанного питання.

Для досягнення зазначеної мети у дисертаційному дослідженні було поставлено такі задачі:

- визначити поняття та ознаки вищого навчального закладу як суб'єкта цивільних правовідносин;
- з'ясувати цивільну правосуб'єктність вищого навчального закладу;
- висвітлити особливості участі вищих навчальних закладів в особистих немайнових правовідносинах;
- розглянути особливості участі вищих навчальних закладів у речових правовідносинах;
- розкрити особливості участі вищих навчальних закладів у правовідносинах інтелектуальної власності;
- виявити особливості участі вищих навчальних закладів у договірних правовідносинах;
- охарактеризувати особливості участі вищих навчальних закладів у позадоговірних правовідносинах.

Об'єктом дослідження є цивільно-правові відносини, учасник яких – вищий навчальний заклад.

Предметом дослідження є вищі навчальні заклади як учасники цивільних правовідносин.

Методи дослідження. У дослідженні було використано широкий комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, зокрема: діалектичний – для пізнання існуючих явищ і їх зв'язку з практичною реалізацією норм права щодо участі вищого навчального закладу в цивільних правовідносинах (підрозділи 2.1 – 2.3, 3.1, 3.2); формально-логічний – для виокремлення характерних (специфічних) ознак вищого навчального закладу як учасника цивільних правовідносин (підрозділ 1.1); порівняльно-правовий – для порівняльного аналізу поглядів учених і положень нормативно-правових актів, що регламентують правовий статус вищих навчальних закладів як учасників цивільних правовідносин в Україні та зарубіжних країнах (підрозділ 1.2); функціональний – з метою дослідження особливостей використання норм права для реалізації вищими навчальними закладами цивільної правосуб'єктності (підрозділи 2.1 – 2.3, 3.1, 3.2); статистичний – для вивчення, аналізу й узагальнення правозастосовної практики щодо участі вищих навчальних закладів у цивільних правовідносинах (підрозділи 2.1 – 2.3, 3.1, 3.2).

Науково-теоретичне підґрунтя для виконання дисертації становлять праці фахівців у галузі цивільного права, загальної теорії держави і права, інших галузевих правових наук, зокрема зарубіжних дослідників. Положення та висновки дисертації ґрунтуються на нормах Конституції України, Цивільного кодексу України, законодавчих і підзаконних нормативно-правових актах, згідно з якими здійснюється правове регулювання участі вищих навчальних закладів у цивільних правовідносинах. Інформаційною та емпіричною основою дослідження є узагальнення практичної діяльності, політико-правова публіцистика, довідкові видання, статистичні матеріали.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертаційна робота є першим у вітчизняній науці цивільного права комплексним та системним дослідженням правового статусу вищих навчальних закладів як суб'єктів цивільних правовідносин. Найбільш значущі результати, що характеризують особистий внесок здобувача в розроблення проблематики, можна сформулювати таким чином:

вперше:

– запропоновано закріпити в законодавстві України можливість створення вищого навчального закладу незалежно від форми власності в організаційно-правовій формі навчального закладу;

– обґрунтовано дуалістичний характер правосуб'єктності вищого навчального закладу. Це означає, що дієздатність останнього у сфері освіти виникає з моменту отримання відповідної ліцензії, тоді як у сфері господарської діяльності – в момент державної реєстрації одночасно із правоздатністю за умови, якщо його підприємницька діяльність не потребує

ліцензування;

– доведено, що вищий навчальний заклад має право на таємницю, що включає в себе таємницю кореспонденції, особистих паперів, комерційну таємницю, банківську таємницю, нотаріальну таємницю, адвокатську таємницю, професійну таємницю та службову таємницю;

– аргументовано наявність у вищого навчального закладу права на індивідуальність, яке полягає у можливості формувати та використовувати індивідуалізуючі його ознаки у вигляді найменування, місцезнаходження, печатки, установчих документів, логотипу, бренду, доменного імені тощо, сукупність яких виділяє вищий навчальний заклад серед інших юридичних осіб;

– аргументовано наявність у вищого навчального закладу права на конкуренцію, що передбачає змагальність останнього з подібними юридичними особами задля досягнення кращих показників своєї діяльності;

– доведено наявність у вищого навчального закладу права на автономію, що включає в себе право на вибір діяльності, невтручання в діяльність закладу, на можливість взаємодії та об'єднання з іншими юридичними особами;

– обґрунтовано, що вищий навчальний заклад може виступати суб'єктом відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків послуг у сфері вищої освіти, які не відповідають стандартам вищої освіти, не забезпечують здобуття особами якісної вищої освіти та/або не сприяють отриманню здобувачами вищої освіти нових знань;

удосконалено:

– класифікацію функцій вищого навчального закладу залежно від цільового характеру його функціонування;

– перелік особистих немайнових прав, якими може бути наділений вищий навчальний заклад (зокрема, права на найменування, на місцезнаходження, на інформацію, на таємницю, на ділову репутацію, на індивідуальність, на конкуренцію, на автономію);

– зміст особистого немайнового права вищого навчального закладу на місцезнаходження, яке включає в себе право на вибір місця знаходження, його зміну, право на недоторканність володіння та право на свободу пересування;

– перелік об'єктів, стосовно яких вищий навчальний заклад може набувати прав інтелектуальної власності (зокрема, комерційне найменування, торговельна марка, географічне зазначення, об'єкти суміжних прав, передачі організацій мовлення);

– розуміння змісту договору про надання освітніх послуг як публічного консенсуального договору, що укладається у письмовій формі та відповідно до якого одна сторона – виконавець (вищий навчальний заклад) зобов'язується за завданням другої сторони – замовника (здобувача вищої освіти або іншої особи) надати освітню послугу, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено

договором;

– визначення поняття освітньої послуги, що надається вищим навчальним закладом, як діяльності, спрямованої на задоволення освітніх потреб здобувачів вищої освіти й інших осіб, зокрема на формування певних навичок і вмінь, необхідних для здобуття вищої освіти;

дістали подальшого розвитку:

– положення стосовно закріплення майна за вищими навчальними закладами як юридичними особами публічного права на праві оперативного управління;

– позиція щодо віднесення вищих навчальних закладів до юридичних осіб, наділених спеціальною правоздатністю;

– позиція, згідно з якою вищі навчальні заклади можуть виступати як первинними, так і похідними суб'єктами права інтелектуальної власності;

– аргументація поділу освітніх послуг, що надаються вищим навчальним закладом, на основні та додаткові;

– положення стосовно участі вищих навчальних закладів у деліктних правовідносинах, у кондикційних зобов'язаннях, у відносинах, пов'язаних із публічною обіцянкою винагороди, у зобов'язаннях щодо рятування майна юридичної особи або створення загрози її майну.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертації положення, узагальнення й висновки можуть бути використані у:

– науково-дослідній діяльності – для подальшого розвитку вітчизняної науки цивільного права, у тому числі при проведенні подальших досліджень у сфері правового регулювання участі вищих навчальних закладів у цивільних правовідносинах;

– навчальному процесі – під час удосконалення навчально-методичного забезпечення (підручників, навчальних посібників тощо) і викладання дисципліни «Цивільне право», спецкурсів з питань правового статусу вищих навчальних закладів як учасників цивільних правовідносин (акт впровадження Хмельницького університету управління та права від 18 травня 2017 р.);

– законотворчій діяльності – для удосконалення вітчизняного законодавства щодо правового статусу вищих навчальних закладів як суб'єктів цивільних правовідносин;

– правозастосовній практиці – з метою вироблення загальних рекомендацій щодо застосування правових норм, які пов'язані з участю вищих навчальних закладів у цивільних правовідносинах.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення, висновки та результати дослідження були оприлюднені на міжнародних науково-практичних конференціях: «Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку» (м. Запоріжжя, 25 – 26 березня 2016 р.); «Міжнародні та національні правові виміри забезпечення стабільності» (м. Львів, 15 – 16 квітня 2016 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення та висновки дисертації відображено у семи публікаціях, чотири з яких опубліковано в наукових фахових виданнях України, одна – у фаховому виданні іноземної держави, а також у двох тезах наукових повідомлень на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура дисертації обумовлена метою та задачами. Дисертація складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що об'єднують сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертаційного дослідження становить 214 сторінок, із них: основний текст – 180 сторінок, список використаних джерел – 19 сторінок (200 найменувань), додатки – 5 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, задачі, методи, об'єкт і предмет дослідження, його методологічну, теоретичну й емпіричну базу, вказано на зв'язок роботи з державними програмами, сформульовано основні теоретичні положення, що обумовлюють наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дослідження, окреслено конкретні форми їх апробації і впровадження у навчальний процес та практичну діяльність.

Розділ 1 «Загальна характеристика вищих навчальних закладів як учасників цивільних правовідносин» складається з двох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Поняття та ознаки вищого навчального закладу»* досліджено поняття вищого навчального закладу, а також його ознаки. Зокрема, надано характеристику організаційно-правової форми вищого навчального закладу та наведено різні точки зору науковців стосовно останньої. Так, можна виділити п'ять підходів. Відповідно до першого з них вищий навчальний заклад варто створювати у формі господарського товариства. Представники другого підходу стверджують про можливість створення вищих навчальних закладів не тільки у формі установи, а й у формі непідприємницького товариства. Третій підхід, який сьогодні законодавчо закріплено, полягає в тому, що вищі навчальні заклади мають створюватися винятково у формі установ. Згідно з четвертим підходом вищі навчальні заклади необхідно створювати в організаційно-правовій формі навчального закладу. Представники п'ятого підходу пропонують три можливі організаційно-правові форми вищих навчальних закладів – установа, що фінансується власником, некомерційне партнерство і автономна установа.

Окремо досліджено питання співвідношення понять «заклад» та «установа».

У ході розкриття основних ознак вищого навчального закладу увагу, передусім, приділено вивченню такої ознаки, як неприбутковість діяльності вищого навчального закладу, та співвідношенню її з можливістю вищого навчального закладу займатися господарською діяльністю.

Проаналізовано також основні принципи діяльності вищого навчального закладу та наведено різні критерії класифікації вищих навчальних закладів.

Для кращого розуміння поняття вищого навчального закладу висвітлено основні функції та завдання вищого навчального закладу, які він виконує в сучасних умовах.

У підрозділі 1.2 *«Цивільна правосуб'єктність вищого навчального закладу»* проаналізовано різні точки зору науковців стосовно змісту цивільної правосуб'єктності вищого навчального закладу.

Зроблено висновок, що вищий навчальний заклад наділений спеціальною правоздатністю, що передбачає наявність у вищого навчального закладу лише таких прав і обов'язків, які відповідають цілям його освітньої діяльності та безпосередньо зафіксовані в його установчих документах.

Акцентовано увагу на тому, що правовий статус вищого навчального закладу є визначальним для характеру його діяльності, від якого, зокрема, залежать правомочність здійснення освітніх функцій; зміст господарської діяльності, в тому числі обмеження стосовно здійснення фінансово-господарських операцій; обов'язки стосовно надання бухгалтерської, податкової і статистичної звітності; права щодо реалізації майнових повноважень; обов'язки стосовно оподаткування та можливість застосування податкових пільг тощо.

До того ж досліджено процес створення вищого навчального закладу як суб'єкта права. Так, він включає в себе п'ять етапів: 1) прийняття рішення засновника (засновників) про створення відповідного вищого навчального закладу і наділення його майновою сферою; 2) затвердження статуту вищого навчального закладу; 3) державна реєстрація; 4) отримання ліцензії на право реалізації освітніх програм за визначеними напрямками; 5) атестація і акредитація.

Проаналізовано особливості утворення, реорганізації та ліквідації вищого навчального закладу.

Розкрито особливості виникнення правоздатності й дієздатності у вищого навчального закладу залежно від сфери його діяльності.

Розділ 2 «Участь вищих навчальних закладів в абсолютних цивільних правовідносинах» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Участь вищих навчальних закладів в особистих немайнових правовідносинах»* надано характеристику основних особистих немайнових прав вищого навчального закладу.

Проаналізовано поняття та ознаки особистих немайнових прав вищого навчального закладу.

Зокрема, розглянуто зміст такого особистого немайнового права вищого навчального закладу, як право на найменування, а також розкрито правомочності, які становлять його зміст, і визначено особливості захисту вищим навчальним закладом права на власне найменування.

Проаналізовано зміст такого особистого немайнового права вищого

навчального закладу, як право на місцезнаходження, а також розкрито правомочності, які становлять його зміст, і визначено особливості захисту вищим навчальним закладом права на своє місцезнаходження.

Обґрунтовано зміст такого особистого немайнового права вищого навчального закладу, як право на інформацію, а також розкрито правомочності, які становлять його зміст, і визначено особливості захисту вищим навчальним закладом права на інформацію.

Встановлено зміст такого особистого немайнового права вищого навчального закладу, як право на таємницю, а також розкрито види таємниць, які входять у його зміст (йдеться про таємницю кореспонденції, особисті папери, комерційну, банківську, нотаріальну, адвокатську, професійну та службову таємницю), а також визначено особливості захисту вищим навчальним закладом права на таємницю.

Окрему увагу приділено змісту такого особистого немайнового права вищого навчального закладу, як право на ділову репутацію, розкрито правомочності, які становлять його зміст, і визначено особливості захисту вищим навчальним закладом права на власну ділову репутацію.

Досліджено зміст такого особистого немайнового права вищого навчального закладу, як право на індивідуальність, розкрито поняття засобів індивідуалізації, а також правомочності, які становлять його зміст. Окремо визначено особливості захисту вищим навчальним закладом права на індивідуальність.

І насамкінець розглянуто зміст таких особистих немайнових прав вищого навчального закладу, як право на конкуренцію та право на вільну діяльність, а також розкрито правомочності, які становлять їхній зміст, визначено особливості захисту вищим навчальним закладом прав на конкуренцію та вільну діяльність.

У підрозділі 2.2 *«Участь вищих навчальних закладів у речових правовідносинах»* проаналізовано особливості статусу вищих навчальних закладів як суб'єктів речових правовідносин.

Значну увагу приділено висвітленню поняття правового режиму майна вищого навчального закладу та чинників, які впливають на нього. Досліджено й відмінності у правовому режимі майна вищих навчальних закладів державної та комунальної форм власності, з одного боку, і приватної форми власності – з іншого.

Висвітлено основні права вищого навчального закладу як суб'єкта речових правовідносин. Досліджено також питання фінансування вищих навчальних закладів.

Окремо розкрито особливості набуття вищим навчальним закладом права власності чи інших похідних речових прав стосовно таких специфічних об'єктів, як земля, будівлі, споруди.

У підрозділі 2.3 *«Участь вищих навчальних закладів у правовідносинах інтелектуальної власності»* досліджено статус вищих навчальних закладів як суб'єктів права інтелектуальної власності.

Проаналізовано особливості набуття вищим навчальним закладом прав інтелектуальної власності. Зроблено висновок про те, що вищий навчальний заклад, як правило, є похідним суб'єктом прав інтелектуальної власності, однак у випадку відсутності особи творця (автора) він може вважатися первинним суб'єктом прав інтелектуальної власності.

Досліджено також питання визначення правового режиму об'єкта права інтелектуальної власності, створеного науково-педагогічним працівником вищого навчального закладу у зв'язку із виконанням трудового договору.

Розкрито основні особисті немайнові та майнові права інтелектуальної власності, якими може наділятися вищий навчальний заклад.

Висвітлено різні критерії класифікації об'єктів, стосовно яких вищий навчальний заклад може набувати прав інтелектуальної власності.

Охарактеризовано особливості набуття та здійснення вищим навчальним закладом прав інтелектуальної власності на засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг (комерційне (фірмове) найменування, торговельна марка (знак для товарів і послуг), географічне зазначення (зазначення походження товарів)) та об'єкти суміжних прав.

Розділ 3 «Участь вищих навчальних закладів у відносних цивільних правовідносинах» складається з двох підрозділів.

Підрозділ 3.1 «Участь вищих навчальних закладів у договірних правовідносинах» присвячений розкриттю статусу вищих навчальних закладів як суб'єктів договірних правовідносин.

Залежно від сфери застосування усі договори, які укладаються вищими навчальними закладами, можна поділити умовно на три групи: 1) укладення договорів з метою оформлення основного виду діяльності вищого навчального закладу; 2) укладення договорів в інших сферах діяльності вищих навчальних закладів, не пов'язаних із освітньою діяльністю; 3) укладення договорів у сфері здійснення господарської діяльності.

Досліджено цивільно-правову природу договору про надання вищим навчальним закладом освітніх послуг. Підсумовано, що такий договір є консенсуальним, містить ознаки публічного договору й укладається у письмовій формі. Надано характеристику юридичних фактів, наявність яких є обов'язковою для виникнення зобов'язань за договором про надання освітніх послуг у сфері вищої освіти. Висвітлено суб'єкти досліджуваного договору, а також їхні права та обов'язки. Проаналізовано істотні умови договору про надання освітніх послуг у сфері вищої освіти (предмет, строк і ціну договору, а також порядок здійснення розрахунків, ступінь освіти та форму навчання, різновид документа про освіту, умови розірвання договору, відповідальність сторін). Приділено увагу і такій істотній умові договору, як предмет, яким є освітня послуга. Так, досліджено поняття та ознаки останньої, а також запропоновано критерії для розмежування основної освітньої послуги і додаткової. Окрім того, розкрито особливості припинення, зокрема розірвання, договору про надання вищим навчальним закладом освітніх

послуг.

Виокремлено особливості укладення вищим навчальним закладом таких договорів у сфері наукової та науково-технічної діяльності, як договори на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських і технологічних робіт.

У підрозділі 3.2 «Участь вищих навчальних закладів у позадоговірних правовідносинах» висвітлено питання про участь вищих навчальних закладів у таких позадоговірних правовідносинах, як зобов'язання внаслідок заподіяння шкоди (деліктні зобов'язання) та зобов'язання внаслідок безпідставного збагачення (кондикційні зобов'язання), а також зобов'язання внаслідок публічної оцінки винагороди, рятування здоров'я та життя фізичної особи, майна фізичної або юридичної особи, створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи.

Зроблено висновок, що вищий навчальний заклад може виступати як на стороні кредитора, так і на стороні боржника у деліктних правовідносинах. Досліджено також питання щодо можливості відшкодування вищим навчальним закладом шкоди, завданої внаслідок недоліків наданих послуг, зокрема у випадку надання ним неякісних освітніх послуг.

Обґрунтовано, що вищий навчальний заклад може виступати повноправним учасником зобов'язань, які виникають внаслідок набуття (збереження) майна без достатньої правової підстави, а також зобов'язань внаслідок публічної оцінки винагороди, що підтверджується судовою практикою.

Доведено, що в чинному законодавстві України не міститься перешкод для визнання вищого навчального закладу учасником таких цивільно-правових зобов'язань, як зобов'язання щодо рятування майна юридичної особи або створення загрози майну юридичної особи.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, суть якого полягає у всебічному дослідженні таких суб'єктів цивільних правовідносин, як вищі навчальні заклади, та формуванні на цій основі висновків і пропозицій стосовно вдосконалення цивільного законодавства щодо участі вищих навчальних закладів у цивільних правовідносинах.

За результатами проведеного дослідження було сформульовано наведені нижче висновки.

1. Доведено, що особливість діяльності вищого навчального закладу як об'єкта цивільно-правового регулювання визначається, насамперед: а) метою утворення та діяльності вищого навчального закладу; б) специфічним характером завдань, функцій і повноважень вищого навчального закладу; в) організаційною структурою вищого навчального закладу; г) спеціальним порядком утворення, реорганізації та ліквідації вищого навчального закладу;

д) характером зовнішніх і внутрішньоорганізаційних зв'язків вищого навчального закладу; е) особливим статусом суб'єктів навчального процесу; є) системою управління вищим навчальним закладом, його специфічними формами та методами; ж) характером відносин, які виникають під час діяльності вищого навчального закладу.

2. Підсумовано, що правоздатність вищого навчального закладу у сфері освітніх відносин є спеціальною, що передбачає наявність у юридичної особи лише таких прав і обов'язків, які відповідають цілям її освітньої діяльності та безпосередньо зафіксовані в її установчих документах. Дієздатність вищого навчального закладу у фінансово-господарській та підприємницькій діяльності виникає з моменту його державної реєстрації одночасно із правоздатністю. За умови ліцензування його підприємницької діяльності дієздатність формується аналогічно підприємницькій юридичній особі.

3. Встановлено, що особисте немайнове право вищого навчального закладу являє собою абсолютне суб'єктивне неекономічне право кожного вищого навчального закладу, яке є невіддільним від нього та індивідуалізує його, а також діє з моменту створення і до моменту припинення закладу.

Визначено, що особистим немайновим правам вищих навчальних закладів притаманні такі ознаки: а) неекономічність; б) невіддільність; в) абсолютність; г) особистісність; д) загальність (належать усім юридичним особам); е) виникають з моменту створення вищого навчального закладу та діють до моменту його припинення.

З'ясовано, що особисте немайнове право вищого навчального закладу на найменування – це надана йому міра можливої поведінки з метою задоволення власних потреб, яка полягає у можливостях володіти та користуватися своїм найменуванням і вимагати певної поведінки від зобов'язаних осіб з метою його захисту.

Запропоновано під правом на місцезнаходження вищого навчального закладу розуміти передбачену законом можливість закладу визначати на власний розсуд своє територіальне розташування, а також змінювати місцезнаходження у порядку, визначеному законом. Зміст права вищого навчального закладу на місцезнаходження включає в себе правомочності з володіння, користування та розпорядження місцем знаходження. Володіння полягає у можливості мати конкретне місце розташування вищого навчального закладу. Користування правом на місцезнаходження вищого навчального закладу означає можливість використовувати своє розташування, його адресу у власних цілях, виконуючи певну діяльність, передбачену в статуті, тощо. Також користування може полягати у можливості вибору поведінки в приміщенні, в межах якого знаходиться вищий навчальний заклад, яка не повинна суперечити закону, моральним засадам та установчим документам вищого навчального закладу. Розпорядження місцезнаходженням може полягати як у можливості вільно розпоряджатися самими реквізитами місця розташування вищого навчального закладу, так і в можливості зміни свого місцезнаходження.

Визначено, що право на інформацію як особисте немайнове право вищого навчального закладу являє собою нормативно забезпечену можливість закладу вільно збирати, зберігати, обробляти та поширювати інформацію у будь-який не заборонений законом спосіб. У зміст особистого немайнового права вищого навчального закладу на інформацію включаються правомочності з володіння, користування та розпорядження інформацією. Володіння означає як саме заволодіння необмеженою в доступі інформацією шляхом її пошуку та отримання від різноманітних осіб з різноманітних джерел дозволеними способами, так і володіння нею як триваючий процес зберігання інформації на інформаційних носіях чи просто в усній формі людьми, які є або засновниками вищого навчального закладу, або його звичайними працівниками. Користування інформацією означає вилучення з неї корисних властивостей, застосування її в процесі функціонування вищого навчального закладу, зокрема впровадження її в його діяльність. Розпорядження інформацією може полягати в її поширенні, наданні іншим суб'єктам, викладенні чи повідомленні іншим особам.

Доведено, що вищий навчальний заклад наділяється такими складовими права на таємницю: а) право на таємницю кореспонденції та особисті папери; б) право на комерційну, банківську, нотаріальну, адвокатську, професійну та службову таємницю.

З'ясовано, що ділова репутація вищого навчального закладу – це немайнове благо, яке характеризує загальну думку про нього, що склалася на підставі оцінки його діяльності.

Обґрунтовано, що право на індивідуальність вищого навчального закладу є суб'єктивним особистим немайновим правом, яке полягає у можливості формувати та використовувати індивідуалізуючі його ознаки у вигляді найменування, місцезнаходження, печатки, установчих документів, логотипу, бренду, доменного імені тощо, сукупність яких становить особливість вищого навчального закладу, що робить його своєрідним і впізнаним серед інших юридичних осіб.

Доведено, що право на конкуренцію – це особисте немайнове право вищих навчальних закладів на змагальність, суперництво з іншими особами такого ж виду діяльності, використання різних методів конкурентної боротьби, що не суперечать законодавству та моральним засадам, для досягнення кращих результатів своєї діяльності та здобуття ними переваг серед інших подібних юридичних осіб.

Підсумовано, що особисте немайнове право вищого навчального закладу на вільну діяльність включає в себе право на вибір діяльності, на невтручання в останню, на взаємозв'язки з іншими юридичними особами й об'єднання з ними.

4. З'ясовано, що під правовим режимом майна вищого навчального закладу необхідно розуміти встановлені правовими засобами порядок та умови придбання (привласнення) майна, здійснення вищим навчальним закладом повноважень із володіння, користування і розпорядження ним,

функцій управління майном, а також його правової охорони. До чинників, що впливають на правовий режим майна вищого навчального закладу, належать: 1) вид речових прав на означене майно (право власності чи похідні від нього правові титули); 2) вид майна, оскільки окремі речі мають свій специфічний правовий режим (наприклад, земельні ділянки, нерухомість, цінні папери, об'єкти права інтелектуальної власності тощо).

5. Доведено, що об'єкти інтелектуальної діяльності вищого навчального закладу можна поділити на три групи: 1) результати інтелектуальної діяльності в освітньому середовищі: навчальні програми курсів, навчальні та методичні посібники, освітні технології тощо; 2) інтелектуальні продукти, створені у процесі науково-дослідної діяльності: відкриття, винаходи, об'єкти виключних, патентних прав; 3) твори літератури, мистецтва, а також об'єкти інших суміжних з авторськими прав.

Визначено, що зміст права інтелектуальної власності вищого навчального закладу здебільшого складатиметься з майнових прав інтелектуальної власності, однак за певних обставин до нього можуть належати і певні особисті немайнові права інтелектуальної власності, а саме: право перешкоджати будь-якому посяганням на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації вищого навчального закладу; право вимагати зазначати найменування останнього при використанні об'єкта інтелектуальної власності, якщо це практично можливо.

6. Запропоновано усі договори, які укладаються вищими навчальними закладами, залежно від сфери застосування поділити умовно на три групи: 1) договори, які укладаються з метою оформлення основного виду діяльності вищого навчального закладу, наприклад договори про навчання, підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації або про надання додаткових освітніх послуг вищими навчальними закладами; 2) договори, які укладаються в інших сферах діяльності вищих навчальних закладів, не пов'язаних з освітньою діяльністю (приміром, у сфері наукової та науково-дослідної діяльності, інноваційної діяльності вищих навчальних закладів); 3) договори, які укладаються у сфері здійснення господарської діяльності (наприклад, закупівля товарів, робіт та послуг для забезпечення господарських потреб вищих навчальних закладів чи укладення договорів з метою користування матеріально-технічною базою).

Визначено договір про надання освітніх послуг як домовленість, згідно з якою виконавець зобов'язується надати освітні послуги шляхом здійснення заходів навчального, методичного, організаційного та матеріально-технічного характеру, обсяг, зміст і характер яких мають відповідати державним стандартам освіти та/або домовленості сторін, а у передбачених законодавством випадках – підтвердити рівень та обсяг отриманих замовником знань, а замовник зобов'язується брати особисту й активну участь у споживанні наданих послуг і, якщо це передбачено домовленістю між сторонами, оплатити зазначену діяльність.

7. Обґрунтовано, що вищий навчальний заклад є повноправним

учасником деліктних правовідносин. При цьому він може виступати як на стороні позивача (потерпілої сторони), так і на стороні відповідача (заподіювача шкоди). Стосовно відшкодування шкоди вищим навчальним закладом найбільш поширеною є ситуація, коли шкоду було завдано працівником вищого навчального закладу під час виконання ним своїх трудових обов'язків.

Підсумовано, що вищий навчальний заклад може бути суб'єктом відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків послуг, зокрема у випадку надання послуг у сфері вищої освіти, які не відповідають стандартам вищої освіти, не забезпечують здобуття особами якісної вищої освіти та/або не сприяють отриманню зацікавленими особами нових знань.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Баб'юк М. П. Участь вищих навчальних закладів у відносинах інтелектуальної власності / М. П. Баб'юк // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2015. – № 3. – С. 1–9.
2. Баб'юк М. П. Цивільно-правовий статус вищого навчального закладу за законодавством України / М. П. Баб'юк // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2016. – № 1. – С. 79–85.
3. Баб'юк М. П. Цивільно-правова природа договору про надання вищим навчальним закладом освітніх послуг / М. П. Баб'юк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2016. – Вип. 33. Т. 1. – С. 101–105.
4. Баб'юк М. Базовые личные неимущественные права высшего учебного заведения по гражданскому законодательству Украины / М. Баб'юк // Национальный юридический журнал: теория и практика. – 2016. – № 2. Ч. 2. – С. 84–89.
5. Баб'юк М. П. Організаційно-правова форма вищого навчального закладу як юридичної особи / М. П. Баб'юк // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2016. – № 19. – С. 91–94.
6. Баб'юк М. П. Правовий режим майна вищого навчального закладу / М. П. Баб'юк // Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 25 – 26 берез. 2015 р.). – Запоріжжя : Запорізь. міська громад. орг. «Істина», 2016. – С. 44–47.
7. Баб'юк М. П. Загальна характеристика додаткових освітніх послуг відповідно до чинного законодавства України / М. П. Баб'юк // Міжнародні та національні правові виміри забезпечення стабільності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 15 – 16 квіт. 2016 р.). – Львів : Західноукр. орг. «Центр правничих ініціатив», 2016. – С. 42–45.

АНОТАЦІЯ

Баб'юк М. П. Вищі навчальні заклади як учасники цивільних правовідносин. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2017.

Дисертація присвячена дослідженню цивільного законодавства України з метою отримання науково обґрунтованих і достовірних результатів та рекомендацій щодо формування цілісної концепції вдосконалення національного законодавства стосовно правового регулювання участі вищих навчальних закладів у цивільних правовідносинах.

У роботі здійснено загальну характеристику вищих навчальних закладів як учасників цивільних правовідносин, зокрема висвітлено поняття, ознаки та особливості цивільної правосуб'єктності вищих навчальних закладів. Комплексно досліджено участь вищих навчальних закладів в абсолютних цивільних правовідносинах, а саме в: особистих немайнових правовідносинах, речових правовідносинах, правовідносинах інтелектуальної власності. Значну увагу приділено особливостям участі вищих навчальних закладів у відносних цивільних правовідносинах – договірних і позадоговірних.

Ключові слова: вищий навчальний заклад, абсолютні цивільні правовідносини, відносні цивільні правовідносини, особисте немайнове право, речове право, право інтелектуальної власності, договірне право, позадоговірне право.

АННОТАЦИЯ

Бабюк М. П. Высшие учебные заведения как участники гражданских правоотношений. – *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2017.

Диссертация является самостоятельной завершенной научной работой, первым в отечественной науке гражданского права комплексным и системным исследованием правового статуса высших учебных заведений как субъектов гражданских правоотношений.

Диссертация посвящена исследованию гражданского законодательства Украины с целью получения научно обоснованных и достоверных результатов и рекомендаций по формированию целостной концепции совершенствования национального законодательства относительно правового

регулирования участия высших учебных заведений в гражданских правоотношениях.

В работе осуществлена общая характеристика высших учебных заведений как участников гражданских правоотношений, в частности освещены понятие, признаки и особенности гражданской правосубъектности высших учебных заведений. Комплексно исследовано участие высших учебных заведений в абсолютных гражданских правоотношениях, а именно в личных неимущественных правоотношениях, вещных правоотношениях и правоотношениях интеллектуальной собственности.

Раскрыты основные личные неимущественные права высшего учебного заведения. В частности, рассмотрено содержание такого личного неимущественного права высшего учебного заведения, как право на наименование. Проанализировано содержание такого личного неимущественного права высшего учебного заведения, как право на местонахождение. Обосновано содержание такого личного неимущественного права высшего учебного заведения, как право на информацию. Установлено содержание такого личного неимущественного права высшего учебного заведения, как право на тайну, а также раскрыты виды тайн, которые входят в его содержание (речь идет о тайне корреспонденции, личных бумаг, коммерческой, банковской, нотариальной, адвокатской, профессиональной и служебной тайне). Особое внимание уделено содержанию такого личного неимущественного права высшего учебного заведения, как право на деловую репутацию, а также раскрыты правомочия, которые составляют его содержание, и определены особенности защиты высшим учебным заведением права на собственную деловую репутацию. Исследовано содержание такого личного неимущественного права высшего учебного заведения, как право на индивидуальность, раскрыто понятие средств индивидуализации, а также правомочия, которые составляют его содержание. Отдельно определены особенности защиты высшим учебным заведением права на индивидуальность.

Рассмотрено содержание таких личных неимущественных прав высшего учебного заведения, как право на конкуренцию и право на свободную деятельность, раскрыты правомочия, которые составляют их содержание, и определены особенности защиты высшим учебным заведением прав на конкуренцию и свободную деятельность.

Проанализирован правовой режим имущества высшего учебного заведения и определены объекты, в отношении которых высшее учебное заведение может приобретать право интеллектуальной собственности. Значительное внимание в работе уделено особенностям участия высших учебных заведений в относительных гражданских правоотношениях – договорных и внедоговорных.

Отдельно исследована правовая природа договора о предоставлении образовательных услуг в сфере высшего образования, а также дана характеристика высших учебных заведений как субъектов деликтных

правоотношений, кондикционных обязательств, обязательств вследствие публичной оценки вознаграждения, спасения здоровья и жизни физического лица, имущества физического или юридического лица, создания угрозы жизни, здоровью, имуществу физического лица или имуществу юридического лица.

Разработаны конкретные предложения и практические рекомендации по вопросам совершенствования действующего национального законодательства в разрезе темы исследования.

Ключевые слова: высшее учебное заведение, абсолютные гражданские правоотношения, относительные гражданские правоотношения, личное неимущественное право, вещное право, право интеллектуальной собственности, договорное право, внедоговорное право.

SUMMARY

Babiuk M. P. The higher educational establishments as parties in civil relations. – *On the manuscript.*

The thesis is for a Candidate Degree in Legal Sciences in specialty 12.00.03 – Civil Law and Civil Procedure; Family Law; Private International Law. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2017.

The dissertation is devoted to the research of civil legislation of Ukraine with the purpose of obtaining scientifically substantiated and reliable results and recommendations for the formation of a holistic concept of improvement of the national legislation regarding the legal regulation of the participation of higher educational establishments in civil legal relations.

The paper describes the general characteristics of higher educational establishments as participants in civil legal relations, in particular, the concepts, features and features of civil-legal personality of higher educational establishments are highlighted. The participation of higher educational establishments in absolute civil legal relations, in particular, in personal non-property legal relations, real legal relations and intellectual property relations, is fully explored. Considerable attention is paid to the peculiarities of the participation of higher educational establishments in relative civil legal relations – contractual and non-contractual.

Keywords: higher educational establishment, absolute civil relations, relative civil relations, personal non-property law, property law, intellectual property law, contract law, non-contract law.